

НОВА РОЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛІВ І СУЧАСНА ПОЛІТИКА

У статті розглядається питання про необхідність для теоретиків скорегувати свої політичні, соціологічні та інші теорії з урахуванням особливостей світосприймання політичних діячів. Після такої корекції, на думку автора, цими теоріями стануть частіше керуватися при проведенні політичних і економічних реформ, що особливо актуально в контексті сучасної економічної кризи. Запропоновані способи такої корекції.

Ключові слова: політика, інтелектуали, передбачення, прогноз, ідеологія.

Постановка проблеми. На сьогодні наявний досить великий розрив між владою та так званими експертними колами, тобто економістами, політологами, тощо. За великим рахунком, такий розрив існував завжди, але сьогодні його наявність є особливо загрозливою, оскільки складність процесів, що нині відбуваються, складність економічних, державних систем настільки велика, що недостатня увага з боку влади до слів експертів може приводити до катастрофічних наслідків (згадаємо хоча б світову фінансову кризу). В чому причина того, що до експертів не прислухаються, чи це випадковість, чи закономірність? Що слід зробити, щоб виправити цю ситуацію? Аналізові цих питань і присвячена дана стаття.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема пророка і вітчизни існує ще з часів створення Біблії. Навіть раніше – з часів облоги Трої (точніше, створення гомерівського епосу). Гадаю, всі пам'ятають про Ксандру та її пророцтва. Однак, на жаль, перелік авторів, що писали на теми, які хоча б віддалено стосувалися проблеми, поставленої вище, є досить обмеженим. Можна згадати П. Бурдьє, Л. Пенто, М. Фуко, Ю. Хабермаса, тощо. Можливо, це обумовлено тим, що для того, щоб побачити цю проблему саме як проблему, а не просто як привід для створення чергового художнього твору про чергового невизнаного генія, слід було б самим філософам та вченим критично на себе подивитися, вийти з замкненого кола своїх специфічних цінностей та інтересів, а на це в академічному середовищі здатний мало хто.

Таким чином, **метою** дослідження є розгляд питання про те, яким чином теоретики мають скорегувати свої твори та, взагалі, *поведінку*, щоб їхніми теоріями стали частіше керуватися політики у здійсненні політичних й економічних реформ.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні стало майже загальним місцем констатувати системну, сутнісну кризу економічної, політичної та інших систем. Причому про неї говорять не тільки політологи і соціологи, що стоять, умовно кажучи, на лівих позиціях, наприклад, І. Валерстайн [1; 2], але й цілком “ортодоксальні”, цілком ліберальні економісти, наприклад, Л. Туроу [3]. Також усі вони сходяться на неможливості сьогодні передбачити, до чого власне все йде. Так, зрозуміло, потрібно здійснювати структурну перебудову

економіки, соціалізувати капітал, тощо. Проте для цього повинна бути перш за все політична воля еліт. В них же такої волі, судячи з усього, немає. Багато в чому це обумовлено тим, що в більшості розвинених (і не тільки) країн ситуація далека від критичної, тобто спад виробництва та ін. не настільки великі, щоб це призвело до істотного в порівнянні з сучасним падіння рівня життя в найближчому, так би мовити, безпосередньому майбутньому. Існують також можливості тимчасової стабілізації ситуації за рахунок використання вигод глобалізації світової економіки. За наявності певних домовленостей на вищому політичному та економічному рівні це, ймовірно, на найближчий час дозволить тримати ситуацію під контролем. Далеко не вичерпані природні ресурси Африки, Сибіру. Але що буде через 5–10 років, передбачити не береться ніхто. Точніше, тенденції, що існують нині, цілком очевидні, цілком очевидні заходи, яких необхідно вжити для того, щоб уникнути негативних наслідків розвитку цих тенденцій. Проте абсолютно не очевидно, за яким сценарієм розвиватимуться події насправді.

Більше того, на сьогодні немає загальноприйнятої ідеології трансформацій, що відбуваються, концептуальних рамок, у які їх – нехай і тимчасово – можна було б утиснути і таким чином подати населенню. По суті, ми маємо лише ідеологію повної невизначеності, ідеологію очікування-невідомо-чого. Головне її гасло: “Те, що було раніше, – відходить. Тепер слід чекати всього чого завгодно”.

Проте трансформації суспільства та економіки відбуваються не за один рік, і потрібна ідеологія *перехідного періоду*. Тобто, сам цей перехідний період повинен бути якимось чином ідеологічно оформлений, включений в якісь рамки, охарактеризованим в *позитивних* термінах. Повторюся: сьогодні ця позитивна характеристика відсутня.

За великим рахунком, ситуація ця не нова. Просто зараз вона якось по-особливому очевидна, наочна, волаюча. Суть однієї з її важливих сторін можна охарактеризувати так: якщо для економістів, соціологів, філософів очевидні тенденції та їх негативні наслідки, якщо для них очевидні методи запобігання цим наслідкам, чому відповідні сценарії не реалізуються, чому дані методи не використовуються?

На мій погляд, для того щоб правильно оцінити ситуацію, що склалася, і, відповідно, відповісти на поставлене запитання, необхідно врахувати такі моменти.

1. Усі люди розрізняються, крім іншого, тим, на яку “відстань” вони “бачать”, на яку глибину здатні аналізувати ту або іншу проблему. Зрозуміло, що чим освіченіше людина, тим ця глибина більша. Реакція, взагалі ставлення до тих або інших подій тієї або іншої людини, безпосередньо залежить від глибини аналізу, на який вона здатна. Той, хто бачить речі у глибшій перспективі, бачить далі й реагує на віддаленіші події. Проте, реагуючи сьогодні на події, які, по суті, ще не настали, вона ніби діє абсолютно в іншому часовому масштабі, ніби прискорює час, або, точніше, пропускає, відкидає той проміжок часу, через який вони повинні настати. Ці події для

неї – суть *сьогодення*. Якщо інші люди не здатні бачити так далеко, поведінка цієї “далекозорої”, її реакції, її, я б сказав, *паніка* їм не зрозумілі (згадаймо стару історію з Касандрою). Тому вони просто не бачать причин діяти певним чином.

Саме цей механізм, або феномен, лежить в основі непорозумінь, що виникають між аналітиками і політиками, між ученими і практиками. По суті, мова йде про те, що ті та інші живуть за різними годинниками. Те, що для одних – уже *сьогодення*, для інших – дуже віддалене, можливо, навіть фантастичне майбутнє. Проте проблема у тому, що світ так влаштований, що ресурсами, важелями, здатними впливати на суспільство, економіку і тому подібне, володіють саме практики. Чому існує таке співвідношення, тут не місце обговорювати. Критична маса далеких теоретиків, достатня для того, щоб вплинути на короткозорих практиків, як правило, накопичується дуже рідко. І тому політики часто починають діяти тільки тоді, коли несприятливі події, які вже давно передбачали аналітики і яких, відтак, тому цілком можна було уникнути, вже настали.

2. “Далекозорі”, як правило, це люди з розвиненим системним мисленням. Системним у тому сенсі, що вони у всьому бачать або хочуть бачити систему, структуру, завершеність. Причому система ця, її функціонування повинні бути по можливості підпорядковані якомусь абстрактному принципіві. Наприклад, рівноваги, збалансованості, справедливості, блага і тому подібне. Саме тому в творах великих (і не дуже) мислителів, що стосуються державного устрою і функціонування економіки, таке важливе місце відводиться відповідним поняттям (утопісти, Кант, Гегель, Сміт).

Відсутність цього принципу, відсутність підпорядкування абстрактному принципіві в реальності, в діях тих або інших людей, сил викликає у “далекозорих” неспокій, незадоволеність, прагнення все виправити. Історія думки також дає нам величезну кількість прикладів і цього.

У зв’язку з цим фундаментальна суперечність у писаннях “далекозорих”, що стосуються життя суспільства, політики тощо, полягає в тому, що вони прагнуть дати закінчений, систематизований опис дій тих, хто в своїх діях якраз і не керується прагненням до завершеності, досконалості, системності. Іншими словами, вони прагнуть нав’язати, приписати свій спосіб ставлення до реальності тим людям, для яких цей спосіб ставлення до реальності є нехарактерним. Тобто людям дії, політикам. Проте саме політики міняють “політичний ландшафт”. Таким чином, приходимо до старої доброї суперечності між “як треба” і “як насправді”.

Ці два моменти конституують таку типову ситуацію, точніше, складають її сторони. Спробую описати її таким чином.

Будь-які процеси в суспільстві найчастіше ініціюються та скеровуються людьми, які володіють не найкращим зором і не найсистематизованішими уявленнями про устрій суспільства та держави. Уявлення ці так само далеко не завжди підпорядковуються якомусь абстрактному принципіві. Дії цих людей

призводять до певних наслідків. Наслідки, на відміну від мотивів тих, хто їх здійснює, цілком об'єктивні, вони можуть формувати об'єктивні тенденції, які у свою чергу, уловлюють “далекозорі” аналітики, вчені. Останні намагаються виділити і зафіксувати ці тенденції, простежити, куди вони ведуть, і сформулювати ті чи інші рекомендації, дотримування яких дозволить в подальшому уникнути тих негативних наслідків, до яких ведуть дії політиків. Проте рекомендації ці, як і оцінка тенденцій та їх наслідків, ґрунтуються на уявленнях, багато в чому чужих і незрозумілих “короткозорим” діячам. Чужий їм перш за все спосіб *систематизації* цих уявлень, верховний принцип, якому вони підпорядковані. Внаслідок цих моментів діячі можуть, по-перше, по-іншому, тобто не так, як “далекозорі”, оцінювати ступінь негативності тих чи інших результатів розвитку подій, по-друге, не уловлювати ступінь тимчасової близькості або актуальності цих результатів і, по-третє, не бачити сенсу в приведенні існуючого стану речей у відповідність з системою, яку пропонують “далекозорі”.

Думаю, час, у який ми живемо, дає достатньо ілюстрацій наведеному вище опису.

Хочу підкреслити, що я абсолютно не вважаю, ніби “далекозорі”, тобто вчені, аналітики, взагалі мислителі “правильніші” “короткозорих”, тобто політиків. Хоча мої симпатії і можуть більшою мірою знаходитися на боці перших (перш за все тому, що саме до них я відношу себе). Так само повинен зауважити, що я не заперечую можливості існування індивідів, у яких здатність до дії та наукового (або якогось ще) передбачення однаково розвинені, збалансовані.

Ще один важливий момент, на який ми повинні звернути увагу, полягає в такому. Більшість книг, що стосуються економічних, політичних та інших прогнозів, пишуть “далекозорі”. Реальні політики пишуть мало і нечасто, а якщо і пишуть, то, як правило, *не своїми руками*. Проте саме по писаному, *через* написане більшість людей сприймає ситуацію, оцінює її. “Далекозорі”, таким чином, нав'язують читаючий та всій іншій публіці своє бачення реальності, бачення, що характеризується тими особливостями, про які говорилося вище. Політики ж, тобто люди, які безпосередньо ухвалюють управлінські рішення, мають, як уже теж говорилося, бачення реальності, що істотно відрізняється від бачення реальності “далекозорими”, і діють вони відповідно до свого бачення, а не згідно з баченням “далекозорих”, тобто не так, як зазначено у працях останніх. Саме цим і обумовлена та іноді разюча, волаюча невідповідність між рекомендаціями аналітиків – цілком начебто здоровими і розумними – та діями політиків. Цим самим пояснюється і така ж кардинальна розбіжність між дійсністю, за створення більшої частини якої відповідальні політики, і тією картиною, яку ми бачимо в сукупності творів соціологів, політологів та іншої наукової братії.

Проте ситуація насправді ще заплутаніша. Річ у тому, що *політики повинні говорити*. Вони повинні говорити з іншими політиками, з аналітиками, з народом врешті-решт. Говорити ж вони можуть тільки за допомогою тих концептів, тих теорій, тією ж *мовою*, яку їм надають

аналітики, – бо саме ці останні *дають людям слова*, в цьому їх роль та призначення. Таким чином, політики занурюються багато в чому чуже їм мовне і, отже, смислове середовище.

Тому до “мовчазної більшості” ми повинні були б приєднати меншину, що *пише*, і меншину, що *говорить*. Причому остання хоча й говорить мовою тієї, що пише, – просто тому, що іншої в неї немає, – проте думає і діє часто абсолютно не так, як від неї чекають меншина, що пише та більшість, що мовчить.

Частково ситуацію – особливо останнім часом – намагаються виправити тим, що дають поговорити меншині, що пише, тобто “далекозорим”. Я маю на увазі регулярно виступаючих на телебаченні і решті медіа-простору “аналітиків”. Проте це мало міняє справу, оскільки рішення все одно приймають *інші* люди.

Думаю, що ця проблема, мною лише зачеплена, становить великий філософський інтерес. Тим паче, що, як здається, її досі не піднімали (один з її аспектів розглядався у моїй статті [4]). Мова йде про співвідношення картини світу, що задається, створюється “інтелектуалами” (назвемо їх так), і картиною світу, імпліцитно присутньою в головах більшості людей (у тому числі й інтелектуалів). Імпліцитно в тому сенсі, що, як правило, вона чітко не оформлена – перш за все *вербально* – не представляє з себе якоїсь цілісності. Проте *довліє* завжди цілісність. Іншими словами, за відсутності власної цілісної вербально оформленої картини світу і за наявності чужої цілісної вербально оформленої картини світу ця остання займає “святе місце”. Картина ж, що створюється інтелектуалами, повна ілюзій – через особливості їхнього життя і психології, вона повна повітряних замків (вище я спробував по-іншому охарактеризувати її в термінах системності, структурованості, підпорядкованості абстрактним принципам).

Нарешті ризикну висловити одне припущення щодо ролі інтелектуалів в історії людства. Суть цього припущення полягає в тому, що, можливо, саме інтелектуали надали – нехай і несвідомо – політикам ту дуже щільну ширму, за якою останні зуміли приховати справжню природу політики, політичної боротьби. І справа навіть не в словесному оформленні тих чи інших політичних “акцій”, їх інформаційному прикритті – як зараз прийнято висловлюватися, – а в першу чергу тому, що інтелектуалістська картина світу зі всіма її згаданими вище особливостями настільки укорінилася в розумі обивателя, що він почав вірити в те, що справжній стан справ, що час від часу прориває цю картину, є лише тимчасовою аберацією, відхиленням від правильного, реального. Істиною ж, реальністю служить саме ця картина, ширма. І з кожним роком ця ширма стає все товстішою, все щільнішою, а теорії, на яких вона ґрунтується, весь час доповнюються, розвиваються. І людині треба все більше і більше зусиль, щоб прорватися крізь неї. Про щільність і непорушність *ширми*, крім іншого, свідчить і той факт, що, незважаючи на те, що саме в ХХ столітті відбулися найжорстокіші й

найруйнівніші війни, ми все одно продовжуємо вірити в інститути демократії, ліберальні цінності, могутність розуму і тому подібне.

Про те, що інтелектуали часто дають політикам зброю для боротьби останніх один з одним і з народом годі й говорити.

Що ж можна зробити, щоб хоч б трошки скоротити розрив між політичною реальністю, що задається діями політиків, і мовою, якою вони говорять? Особливо оригінальний рецепт тут запропонувати важко. Ніяким *фокусом*, ніяким спритним *клацанням пальцями* цей розрив не ліквідується. Мова може йти тільки про поступове, повільне його скорочення. Хотілося б, звичайно, щоб зустрічний рух почався з обох боків. Але навіть якщо рухатиметься тільки одна сторона – вже добре. Припустимо, що це будуть далекозорі. У чому полягатиме їх крок назустріч? Чи повинні вони спробувати приборкати свою схильність до систематизації, структуризації? Або, може, їм варто пожертвувати – хоч б частково – якими-небудь зі своїх абстрактних принципів? Думаю, що друге прийнятніше. Треба розуміти, що мова тут іде зовсім не про те, щоб перетворитися на аморальних людей (саме політиків часто до таких відносять). Мова більшою мірою йде про усвідомлення відносності й історичності *цих* принципів. На мій погляд, нас гнітить вантаж етичних концепцій сто- і тисячолітньої давності. Можливо, це пов'язано з деяким відставанням етики від інших напрямів, ліній філософії. Можливо – з тим, що сучасна політологія та соціологія здебільшого все ще вкорінені в політичних теоріях і теоріях ідеального суспільства і держави, створених у XVIII столітті (а то й раніше). Можливо, слід скористатися сучаснішими філософськими концепціями і на них будувати нову *політологію*. Правда які це можуть бути концепції? Можливо і політологія, і соціологія (як її попередниця і прародителька), будучи дітищем позитивізму, взагалі повинні піти в минуле?

Проте не тільки *принципами* слід “пожертвувати” (хоч б частково). Слід істотно послабити і ступінь структурованості теорій, взагалі побудов. Хочу, щоб мене правильно зрозуміли. Мова не йде про те, щоб штучно спримиітизувати своє мислення, мова йде про те, щоб не чекати і, головне, не вимагати від суспільства і політиків більшої системності в мисленні, ніж та, на яку вони здатні. Хоч б для того, щоб так щиро не обурюватися і не дивуватися з того, що до їх пророцтв не прислухаються. Іншими словами, аналітикам слід вводити поправку на меншу схильність політиків до красивих, закінчених теоретичних побудов і конструкцій.

Насправді це тільки підвищить результативність прогнозів. Тут, до речі сказати, ми стикаємося з однією цікавою, я б навіть сказав, парадоксальною особливістю політичного і економічного прогнозування та аналізу. А саме. Якщо аналітик указує на можливість настання деякої події і до нього прислухаються, адекватно реагують і таким чином уникають негативних наслідків, то аналітик ніби виявляється *не правий* (оскільки подія, ним передбачена, не настала). Більше того, часто навіть не можна переконатися в тому, що передбачені ним події відбулися б, коли б не були вжиті відповідні

заходи. З іншого боку, якщо до його слів не прислухаються і якась подія таки станиця, вийде, що він був *правий*. Це стане видно всім з безсумнівною очевидністю. Відповідно, слава його як провісника миттєво “заскалить”. Чесно кажучи, навіть не знаю, якому варіантові слід віддати перевагу аналітикові. Можливо, що не особлива активність аналітиків в плані просування своїх прогнозів частково пов’язана з бажанням слави (нехай і касандрової). Так само не варто забувати й про їхню інтелектуальну гордість (“не послухали – тепер маєте”).

Як же тоді оцінити результативність прогнозу? Тим, що він справдився, або тим, що завдяки прогнозу негативних наслідків удалося уникнути? Враховуючи, що було сказано вище, я пропоную ефективність роботи аналітика оцінювати *кількістю разів, коли до нього прислухалися і вчинили так, як він радив*. При цьому, природно, негативні наслідки реалізації запропонованих ним заходів повинні бути істотно меншими, ніж ті, що передбачаються ним у разі нереалізації цих заходів. Такий спосіб оцінки цілком корелює із закликом знизити вимоги (й очікування) прихильності політиків до абстрактних принципів (“добра”, “справедливості”, “рівноваги” та ін.), а так само ввести поправку на меншу схильність (і довіру) останніх до побудови завершених, *добре структурованих* теорій.

Дійсно, дотримання цього заклику зробить прогнози аналітиків *зрозумілішими і ближчими* політикам, що, у свою чергу, приведе до того, що до цих прогнозів почнуть частіше прислухатися. При цьому результат, дійсно бажаний аналітиком, звичайно, досягнутий, швидше за все, не буде (тобто реальність не буде достатньою мірою перебудована відповідно до його сокровених уявлень і мрій). Проте це все ж таки буде більше, ніж те *нічого*, яке він дуже часто має зараз. Знову ж таки і суспільству в цілому буде користь.

Повинен зауважити, що мова жодною мірою не йде про те, щоб досягти свого, використовуючи знання психології опонента (яким у даному випадку по відношенню до аналітика виступає політик), тобто банальне маніпулювання. Мова йде про те, щоб скоригувати свої установки згідно з реальністю (частиною якої – нехай і достатньо специфічною – є політики), *не замикатися у вужі із слонової кістки*.

Коротше кажучи, бажаючи меншого, отримаєш хоч щось, бажаючи більшого – ризикуєш не отримати нічого.

Зараз, як мені здається, масив “високолобої” літератури значною мірою є чимось самодостатнім, чимось, що існує практично незалежно від реальності. Іноді, щоправда, його використовують як покрив, що її приховує, покрив, який не стільки повторює “рельєф місцевості”, – чи економічний, чи політичний – скільки згладжує його гострі кути, приховує провалля та ущелини. Причому, хочу зауважити, це стосується не тільки “замовної” літератури, яка має своєю метою якраз приховати щось. Цей випадок мене взагалі не цікавить, оскільки там якраз все зрозуміло. Це стосується перш за все серйозних творів, написаних серйозними, незаангажованими дослідниками.

Звичайно, можна сказати, що ситуація ця цілком нормальна, що між теорією і практикою завжди існує якийсь розрив, що теорія часто значною мірою незалежна від практики. Проте слід пам'ятати, що ми говоримо про економіку, політологію та соціологію, а не про теоретичну фізику або математику. Перелічені гуманітарні дисципліни не тільки спрямовані на вивчення реальності, вони своєю найважливішою частиною орієнтовані на перетворення реальності...

Висновки. Вже зараз можна сказати, що порушені проблеми мають всі ознаки фундаментальних, вирішення їх здатне по-новому визначити роль і місце суспільних наук. Скоротити розрив між владою та експертами можна за рахунок, по-перше, урахування особливостей світосприйняття політиків під час формулювання експертами тих чи інших прогнозів та рекомендацій, а, по-друге, корекції відповідних установок самих експертів, їх уявлення про своє місце у соціальній системі. Такі заходи безсумнівно сприятимуть тому, що рекомендації експертів будуть сприйматися більш позитивно, а отже, “коефіцієнт корисної дії” цих рекомендацій буде значно вищий, ніж зараз.

Література

1. Валлерстайн, И. После либерализма [Текст] / И. Валлерстайн : пер. с англ. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 256 с.
2. Валлерстайн, И. Конец знакомого мира : социология XXI века [Текст] / И. Валлерстайн: пер. с англ. – М. : Логос, 2004. – 368 с.
3. Туроу, Л. Будущее капитализма : как сегодняшние экономические силы формируют завтрашний мир [Текст] / Л. Туроу : пер. с англ. – Новосибирск : Сибирский хронограф, 1999. – 231 с.
4. Швирков, О. І. Складові політичних подій [Текст] / О. І. Швирков // Політичний менеджмент. – 2009. – № 4. – С. 91–98.

Summary

Shvyrkov, Olexander. The new role of intellectuals and modern policy.

This article is considered on a question about necessity for theorists to correct their political, sociological and other theories with provision for particularities politicians world-outlook. In author's opinion after such correction these theories will become more often to follow in undertaking political and economic reforms that is actually in context of the modern economic crisis. It is offered the ways such correction.

Keyword: *policy, intellectuals, prescience, prediction, ideology.*

Отримано 25.11.2011